

SİLİFKE MÜZESİ'NDEKİ KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN DÖNEMİ SİKKELERİ

SULEIMAN THE MAGNIFICENT PERIOD COINS IN THE SİLİFKE MUSEUM

H. Sibel ÜNALAN ÖZDEMİR*

Öz

Sikkeler bir devletin bağımsızlık durumu, hükümdarların sırası, ekonomik yapısı, teknolojik gelişimi, hangi madenin kullanımında olduğu, darb edildiği merkezler, yayılma alanı, yazı ve dilleri, sanatları, kültürel özellikleri ile ilgili çok çeşitli ve önemli bilgiler sunan ve son derece değerli belge niteliğinde kültür varlıklarıdır. Osmanlılar Dönemi'nde Osman Bey'den itibaren hükümdarlar tahta geçince bir gelenek ve aynı zamanda hakimiyet sembolü olarak sikke bastırılmıştır. Osmanlılar'ın temel para birimi gümüş akçedir. I. Murad Dönemi'nden itibaren bakır mangırlar ve Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde ilk altın sikke sultani basılmıştır. Osmanlı Devleti'nin en parlak ve muhteşem dönemi olarak adlandırılan Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde ise altın sikke basımı yaygınlaştırılarak çok sayıda darbhane sultani darb edilmiştir. Kanuni Dönemi, Osmanlı sultanları arasında, sultani basılan darbhane çeşitliliği açısından en zengin dönemdir. Bununla birlikte gümüş ve bakır para basımı da sultanın ve devletin gücüne paralel olarak oldukça fazladır. Sultaniler gibi akçe ve mangırlar da pek çok darbhane basılmıştır. Kanuni Dönemi sikkeleri (sultani, akçe ve mangır) yazı tipleri ve sikke tasarımları ile Osmanlı Dönemi'nde farklılık, yenilik ve çeşitliliği yansıtır. Silifke Müzesi'ndeki Osmanlı sikkeleri içinde Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne ait yazıları okunabilen ve sağlam durumda olan beş adet sikke mevcuttur. Bu sikkelerden biri altın sultani, dördü gümüş akçedir. Bu çalışmada Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ile ilgili tarihsel süreçten çok bu dönemin sikkeleri, tipleri, süslemeleri ve genel özellikleri yayınlardaki katalog örnekleri dikkate alınarak incelenmekte ve Silifke Müzesi'ndeki beş sikkenin katalog bilgilerinin yanı sıra malzeme, kompozisyon, süsleme, tasarım ve darb yeri açısından değerlendirilerek Osmanlı sikkeleri içindeki yeri ve önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Akçe, Sikke, Sultani, Kanuni Sultan Süleyman, Silifke Müzesi,

Abstract

Coins are highly valuable documentary cultural assets providing a wide range of important information about the state of independence, the order of the sovereigns, economic structure, technological development, mines in use, mints, range, writings and languages, arts and cultural characteristics of a state. During the Ottoman Period, from the

* Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü..

ORCID ID: 0000-0003-0424-0389 ♦ E-mail: sunalan@adu.edu.tr

time of Osman Bey, the rulers minted coins as a symbol of tradition and sovereignty when they came to the throne. The main currency of the Ottomans was silver akche. Copper manghirs from the reign of Murad I and the first gold coin sultani were minted during the reign of Mehmed the Conqueror. During the reign of Suleiman the Magnificent, which was called the most brilliant and magnificent period of the Ottoman Empire, gold coin minting was generalized and sultanis were minted in many mints. The reign of Suleiman the Magnificent was the richest period among the Ottoman sultans in terms of the variety of mints where sultani was minted. However, silver and copper coin minting was quite a lot in parallel with the power of the sultan and the state. Like sultanis, akches and manghirs were minted in many mints. Coins (sultani, akche and manghır) in the period of Suleiman the Magnificent reflect the differences, innovations and diversity in the Ottoman period with their typefonts and coin designs. Among the Ottoman coins in the Silifke Museum, there are five coins, which are intact and readable from the period of Suleiman the Magnificent. One of these coins is gold sultani and four are silver akches. In this study, coins, types, ornaments and general features of the period of Suleiman the Magnificent rather than the historical process related to the period have been examined by considering catalog examples and their place and importance in Ottoman coins have been emphasized by evaluating their materials, compositions, ornaments, designs and places of mints in addition to the catalog information of the five coins in the Silifke Museum.

Keywords: *Akche, Coin, Sultani, Suleiman The Magnificent, Silifke Museum,*

Arapça olan sikke kelimesi “damga veya nakış basmak için hazırlanmış kalıp, demir darb kalıbı”¹, “akça üzerine darb olunan nakış, damga, madeni para”² anlamlarında kullanılmış olup “değeri, ayarı, ağırlığı, geçerli olduğu alan, sürüme çıkaran devlet tarafından garanti altına alınmış olan ve üstünde birtakım simge, resim, süsleme ve yazı bulunan ödeme aracı olarak kullanılan metal para”, sikke olarak tanımlanmaktadır³. Osmanlı Dönemi’nde sikke basımı, darbhanelerde değerli madenler eritilerek yapılmıştır. 17. yüzyılın sonlarına kadar el çekiçleriyle yapılan sikke basımı, bu tarihten 19. yüzyıl ortalarına kadar mekanik preslerle gerçekleştirilmiştir. Sultan Abdülmecid Dönemi’ndeki sikke reformundan sonra otomatik preslerle üretilmiştir⁴.

İslam Devletleri’nde hutbe okutmak ve sikke bastırmak bir güç ifadesi olarak görülmüş, bu gelenek Osmanlı hükümdarları için de geçerli olmuştur. Sikkelerin ticaret yoluyla elden ele ve bölgeden bölgeye ulaşmaları, hükümdarın gücünün geniş bir coğrafyaya ulaşmasını sağlamıştır. Yüzyıllar boyunca istikrarlı bir para düzeni kurmak için uğraşan Osmanlılar’ın, beyliğin ve hanedanın kurucusu Osman Gazi’den itibaren hutbe okutup sikke bastırıldığı bilinmektedir⁵. Sultan I. Bayezid Dönemi’nden

1 Devellioğlu, 1990, 1141; Tekin, 2009, 179; Damalı, 2014, 187.

2 Pakalın, 1972, 214; Devellioğlu, 1990, 1141.

3 Pakalın, 1972, 214; Baydur, 1997, 1664; Tekin, 1998, 2; Tekin, 2006, 1; Tekin, 2009, 179.

4 Ayrıntılı bilgi için bk. Damalı, 2014, 190-191.

5 Osman Gazi’ye ait bilinen sikke örneği İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan Osman bin

itibaren tahta çıkan bir padişah, kendi adına bastırıldığı sikkeleri tedavüle sokup eski sikkelerin darbhanelere getirilip yenileri ile değiştirilmesiyle eski sikkelerin kullanımını yasaklamıştır. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne kadar süren bu uygulamaya “tecdid-i sikke” (sikke yenilenmesi) denmiştir. Kanuni zamanında eski akçe yasakları kalkmış, eski akçeler toplanmamış ancak tahta çıkan padişah yeni sikke bastırmış, eski sikke basımı durmuştur⁶.

Osmanlı para sisteminde, 16. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren altın, gümüş ve bakır olmak üzere işlev ve türleri değişik üç ayrı düzey görülmektedir. Altın sikkeler, siyasi ve idari ödemelerde, aynı zamanda servetin saklanması, yüksek devlet memurları, imalathane ve büyük toprak sahipleri tarafından kullanılmıştır. Osmanlı'nın temel para birimi olan gümüş akçe ise köylüler, kentliler ve göçerler olmak üzere halkın büyük bir kesimi tarafından günlük alışverişlerde kullanılmaktaydı. Değeri bölgeden bölgeye değişen ve I. Murad Dönemi'nden itibaren basılan bakır mangırlar da daha çok günlük küçük alışverişlerde çok işe yarayan bir ödeme birimi olmuştur. Mangırlar tedavül aracı ve hesap birimi olarak bozuk para ihtiyacını da karşılamıştır⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en geniş coğrafi alana sahip olduğu dönem Kanuni Sultan Süleyman (H. 926-974 / M. 1520-1566) Dönemi'dir. Uzun süren saltanatı boyunca (kırk altı yıl), gerek doğuya gerekse batıya ordusuyla birlikte çok sayıda seferler yaparak sınırları genişletmiştir. Buna paralel olarak altmış üç şehir ve yerleşimde (Aden, Adilcevaz, Amasya, Amid, Ankara, Ardanuc, Bağdad, Balya, Basra, Belgrad, Bitlis, Bursa, Canca, Cerbe, Cezayir, Cezire, Derbend, Dhi Marmar, Dınişk, Edirne, Erciş, Erzurum, Haleb, Harput, Hasankeyf-Hısn, Hille, İmadiye, Kapsa, Kahire, Kastamonu, Kayseri, Kiğı, Koçaniye, Konya, Kostantiniye, Kratova, Larende, Maraş, Mardin, Mısır, Modova, Musul, Müküs, Novaberde-Novar, Nusaybin, Ruha, Sa'da, San'a, Serez-Siroz, Sidrekapsi, Siirt, Sreberniçe, Sultaniye, Süleymaniye, Tacura, Tebriz, Tilimsan, Tire, Trabrus, Trabzon, Üsküb, Van, Zebid) darbhaneler kurularak altın (sultani), gümüş (dirhem, akçe-akça) ve bakır (mangır) sikkeler kesilmiş, halkın ve ordunun ihtiyacı sağlanmıştır⁸.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde birçok yeni darphanede sultani basılmaya başlanmış, Osmanlı tarihi boyunca sadece Kanuni Dönemi'nde Aden, Cerbe, Maraş, Modova ve Tacura darbhanelerinde sultani darbedilmiştir⁹. Osmanlı Dönemi'nin ilk altın sikkesi, Fatih Sultan Mehmed tarafından H. 882 / M. 1477-78'de “sultani” adıyla bastırılmıştır. Osmanlı sultanileri, tedavüldeki Venedik duka ve Mısır eşrefi altınlarıyla

Ertuğrul darblı gümüş akçedir. Artuk, 1980, 27-33. Ayrıca bk. Paksoy, 2014, 443-456 ve Yılmaz, 2018, 763-788.

6 Aykut, 1987, 260, 283-297; Sahillioğlu, 1989, 226-227; Pamuk, 1999, 39, 54; Tekin, 1999, 176; Pamuk, 2000, 35, 49; Erdem, 2006, 11, 12; Damalı, 2014, 189.

7 Pamuk, 1999, 72-75; Erdem, 2006, 13.

8 Pere, 1968, 109-115 (Lev.11-14); İ. Artuk ve C. Artuk 1974, 504-524; Tekin, 1999, 173; Artuk, 2000, 1-89; Damalı, 2001, 264; Aykut, 2002, 826-827, 834; Tekin, 2002, 418; Damalı, 2010, 477, 493-747; Michel, 2013, 59-98; Damalı, 2014, 165.

9 Damalı, 2010, 475.

aynı ayar ve vezinde basılmış olup 19. yüzyıldaki sikke reformuna dek Osmanlı sultanları tarafından özellikleri değiştirilmeden basımına devam edilmiştir¹⁰. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde bir altın sikke altmış akçeye eşittir¹¹. Bu dönem sultanilerinin çapı 18-22 mm. arasında olup 19, 20 ve 21 mm. çağındaki örnekler daha yaygındır¹². Kanuni Dönemi sultanilerinin ağırlık standardı 3.50 gr. olmakla birlikte 3.55 gr. ve 3.60 gr. olan örnekler son derece azdır. Trablus darblı sikkelerde hem bu standart ağırlık (3.50 gr.) hem de Kuzey Afrika'da darb edilen dinar standardı olan 4.34 gr. ağırlığında sultaniler basılmıştır. Ayrıca Cerbe'de 4.40 gr. ve Cezire'de 4.30 gr. dinar ağırlığına yakın Kanuni altınları basıldığı da görülmektedir. En düşük ağırlığa sahip sultani ise Canca'da darb edilmiş 3.20 gr. ağırlığındaki sultanidir¹³.

Kanuni Sultan Süleyman H. 926 / M. 1520 yılında tahta geçince İstanbul, Amasya, Amid, Bağdat, Belgrad, Bursa, Canca, Cezayir, Dımışk, Edirne, Haleb, Hille, Hudeyde, Koçaniye, Kratova, Maraş, Mardin, Mısır, Modava, Ruha, Serez (Siroz), Sidrekapsi, Sreberniçe, Tebriz, Tilimsan, Trablusgarp olmak üzere yirmi altı değişik darbhanede altın sikke bastırmıştır. Bu sultanilerde Kanuni'nin cülus tarihi olan H. 926 / M. 1520 tarihi yazılıdır. Bununla birlikte Bağdat, Cezayir, Mısır, Trablus ve Zebid gibi darbhanelerde daha önce de sikke basımı yapıldığından Kanuni'nin cülus tarihi baskılı sultanilerin yanı sıra sikkelerin darb edildiği tarihlerin yazıldığı başka tarihli sultaniler de bulunmaktadır¹⁴. Kanuni Sultan Süleyman'ın H. 926 / M. 1520 tarihli sultanilerinde "Daribü'n-nadri sahibü'l-'izzi ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr" (Altını kestiren karada ve denizde zafer ve izzet sahibi) unvanı ile "Azze nasrühû" (Allah zaferini daim etsin) duası yazılıdır¹⁵. Sultanilerin büyük kısmının arka yüzlerinde yukarıdaki ifade yer almakla birlikte bir kısmında da "Sultanü'l-berreyni ve'l-bahreyni" (iki karanın ve iki denizin sultanı), "Sahibü'n-nadri ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr" (Altını kestiren karada ve denizde zafer ve izzet sahibi) gibi unvan ve lakapların yanı sıra "Hallada'llahü Mülkehü ve Sultanehü" (Allah mülkünü ve sultanlığını daim kılsın) duası yer almaktadır. Ayrıca tüm altın sikkelerinde kendisinin "sultan" ya da hem "sultan" hem "şah", babasının ise "sultan", "han" ya da "şah" unvanlarıyla anıldığı görülmektedir¹⁶. Altın sikkelerin bazen ön yüzünde, bazen arka yüzünde, bazen de her iki yüzünde yıldız, saadet düğümü gibi motifler yazıların arasına serpiştirilmiş bazen de kelimelerin "be", "ye", "sin" harfleri ile

10 Pamuk, 1999, 66-73, 76-79, 96; Tekin, 1999, 172; Aykut, 2002, 833-838; Erdem, 2006, 12; Tekin, 2009, 183; Damalı, 2014, 201.

11 Pere, 1968, 109; Tekin, 1999, 173; Tekin, 2002, 418.

12 Örnekler için bk. Pere 1968, 109-113; İ. Artuk ve C. Artuk 1974, 504-524; Artuk, 2000, 1-5, 11-16; Damalı, 2010, 497-735.

13 Pere, 1968, 111; Damalı, 2010, 476, 734-735; Michel, 2013, 76; Demir, Teoman ve Çakmak, 2015, 122.

14 Damalı, 2010, 477, 525-529, 554-556, 651-655, 745.

15 Pere, 1968, 109-113 (Lev.11-13); İ. Artuk ve C. Artuk 1974, 504-524; Artuk, 2000, 1-86; Aykut, 2002, 834; Damalı, 2010, 475-476, 501-735; Michel, 2013, 59-98.

16 Pere, 1968, 110-113 (Lev. 11-13); İ. Artuk ve C. Artuk 1974, 504-524; Artuk, 2000, 1-86; Aykut 2002, 834; Damalı, 2010, 477.

bağlanarak ya da bu harfler uzatılarak kaligrafik tasarımlı süslemeler yapılmıştır¹⁷. Yazıları çevreleyen inci dizili bordür gerek altın gerekse gümüş sikkelerde sıklıkla kullanılmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde gümüş sikkelerde bir yenilik olarak 4.0 gr. ve üzerinde ağırlığa sahip "dirhem" adı verilen sikkeler basılmıştır. Safevi Devleti'nde "şahi" adı verilen ağırlığı 4.6 gr. ile 18.4 gr. arasında değişen Safevi gümüş sikkelerine benzer bu yeni tipteki dirhemlerin doğu seferleriyle ele geçirilen Amid, Bağdad, Erciş, Hille, Mısır, Musul ve Tebriz'de darb edildiği bilinmektedir¹⁸. Ayrıca İstanbul'da on akçe ağırlığına denk gelen 7.40 gr. ağırlığında on akçeler basılmış ancak basımına devam edilmemiştir¹⁹.

"Akçe (akça)" Osmanlı Devleti'nin resmi ve temel para birimidir. Gümüştan yapıldığı için "ak para" (beyaz, temiz, parlak) anlamında kullanılmıştır. İlk Osmanlı sultanından itibaren darb edilen akçe, Osmanlı Dönemi'nde başlangıçta "küçük gümüş sikke" olarak kullanılırken 15. yüzyıldan sonra "Osmanlı parası" anlamına gelmiştir²⁰. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde 1565'e kadar yüz dirhem gümüştan dört yüz yirmi akçe kesilmiştir ve buna göre bir akçe 0.731 gr. dir. 1565 yılında ise yapılan bir ayarlama ile yüz dirhemden dört yüz elli akçe kesilmiş ve bir akçenin ağırlığı 0.683 gr. a düşmüştür²¹. Kanuni Dönemi'nde kırk beş değişik darbhane de birçok değişik tipte akçe basılmıştır²². Anadolu ve Rumeli'de kesilmiş Kanuni akçeleri standart tipte iken yeni fethedilen yerlerdeki darbhanelerde kesilmiş akçeler unvan ve kaligrafik özellikler bakımından farklılıklar göstermektedir. Amid ve Bağdad darbhanelerinde basılan bazı akçelerde darbhane adı arka yüzde ortada özel (daire, oval ya da dilimli) çerçeveler içine yerleştirilmiştir. Bazı akçelerde arka yüzde saadet düğümü motifi yer almış, bazen de "duribe" kelimesinin "be" harfi uzatılmıştır. Bazı akçelerde, ön yüzlerde ise beş ya da altı köşeli yıldız motifleri görülmektedir²³. Mısır'da ayrıca standart dışında ortalama 1.25 gr. ağırlığında "medini", "akçe" ya da "para" adı verilen gümüş sikkeler de basılmıştır. Kanuni, ayrıca bu tipte sikkeleri değişik tarihlerde Amid, Dımaşk, Halep, Maraş, Mardin ve Ruha darbhanelerinde de kestirmiştir²⁴. Kanuni akçeleri unvan bakımından

17 Artuk, 2000, 1-5, 11-16, 21-22, 29-35, 40-43, 54-56, 58-63, 68, 72-73, 75-81, 85-86, 89; Damalı, 2010,

18 Pere, 1968, 113-114 (Lev. 13-14); İ. Artuk ve C. Artuk 1974, 509-510; Aykut, 1991, 345; Yapı Kredi Kültür Merkezi (YKKM), 1995, 61, 67; Damalı, 2010, 479, 509-512, 529-536, 575, 594-595, 656, 665-667, 727; Damalı, 2014, 69-70, 166.

19 Damalı, 2010, 479, 615.

20 Pakalın 1971, 32; Aykut, 1987, 258; Sahillioğlu, 1989, 224; Paksoy, 1997, 1668; Aykut, 2002, 823; Damalı, 2014, 15.

21 Sahillioğlu, 1989, 226; Damalı, 2010, 479; Damalı, 2014, 15-16, 20; Demir, Teoman ve Çakmak, 2015, 122.

22 Damalı, 2010, 480. Bir çalışmada akçe darb edilen darbhane sayısı kırk üç olarak belirtilmiştir. Bk. Demir, Teoman ve Çakmak, 2015, 122.

23 Damalı, 2010, 479-480, 518, 520, 521, 536.

24 Aykut, 1991, 345; Aykut, 2002, 827; Damalı, 2010, 480, 657-659.

araştırmacılar tarafından “Sultan Süleyman Şah bin Selim Şah”, “Sultan Süleyman Şah bin Selim Han” ve “Sultan Süleyman bin Selim Han” olmak üzere üç ana tip ve bunların alt tipleri şeklinde değerlendirilir²⁵. Kanuni Dönemi gümüş sikkelerinin ön yüzlerinde sultan adı ve unvan arasında merkezde bazen küçük bir yıldız motifi²⁶; saadet düğümü²⁷, çift dairesel yay²⁸; uçları çift saadet düğümlü bir kartuş²⁹; iki ucu yuvarlatılmış ya da sivri bir kartuş³⁰; gibi değişik örnekler dikkat çeker. Bazı örneklerde merkezdeki küçük yıldızın etrafında yazıların daire şeklinde yazıldığı görülür³¹. Ön yüzlerde Sultanın ve babasının adı ve unvanlarının yanı sıra “Azze nasrûhû” (Allah zaferini daim etsin) duası yazılıdır³². Arka yüzlerde genellikle “Azze nasrûhû” (Allah zaferini daim etsin) duası, darb yeri ve tarihi yazılıdır. Bazılarında ise “Hullide mülkûhû” (Mülkü daim olsun) duası vardır³³. Arka yüzde de ön yüzdeki gibi merkezde küçük bir yıldız motifi³⁴; saadet düğümü³⁵ ya da çift dairesel yay³⁶ gibi dekoratif tasarımlar görülmektedir. Ayrıca “azze”, “nasrûhû”, “duribe”, “fi” kelimelerinin uzun yazılarak kaligrafik bir düzenlemenin yer aldığı ya da “duribe” kelimesinin veya bu kelimenin “be” harfinin akçenin süslemesinde kullanılan yıldız ya da saadet düğümü motifleriyle birlikte tasarlandığı sikkeler özel tasarımlar olarak dikkat çekmektedir³⁷.

Osmanlılar’da bakır para anlamında kullanılan “mangır”, “mankur”, rengi nedeniyle “kızıl mangır”, halk arasında “pul” olarak adlandırılmıştır. Osmanlı Dönemi’nde ilk mangırın ne zaman basıldığı bilinmemekle birlikte günümüze ulaşan en erken tarihli mangır I. Murad Dönemi’ne aittir. Akçenin dörtte bir değerine sahip olan mangır, yerel sikke olarak kabul edilip bazı şehirlerde basımına izin verilmiştir. Osmanlı Devleti’nde bakır mangırlar, en çok Kanuni Sultan Süleyman Dönemi’nde basılmıştır. II. Adbülhamid Dönemi’nde en son basımı yapıldıktan sonra 1879’da kararname ile tedavülden kaldırılmıştır³⁸. Kanuni Dönemi’nde bakır mangırların darb edildiği

25 Srécković, 2003, 31’den aktaran Demir, Teoman ve Çakmak, 2015, 122. Ayrıca bk. Damalı, 2010, 480.

26 Artuk, 2000, 50-52, Damalı, 2010, 503, 519, 520, 570, 616, 688, 693,701, 716, 733.

27 Damalı, 2010, 646, 657, 666, 689.

28 Artuk, 2000, 53, 69, 71-72; Damalı, 2010, 604, 605, 625.

29 Artuk, 2000, 17; Damalı, 2010, 581, 624, 625.

30 Artuk, 2000, 16, 24; Damalı, 2010, 521, 522, 537, 624.

31 Damalı, 2010, 546, 574, 622, 636, 668, 669, 733.

32 Damalı, 2010, 604, 605, 621, 623.

33 Pere, 1968, 114; Damalı, 2010, 567, 604, 605, 607, 616-625, 630, 632, 636, 677-678, 682, 694-695, 732-733.

34 Damalı, 2010, 503, 517, 545.

35 Damalı, 2010, 504, 519, 638-639, 646

36 Artuk, 2000, 53, 65; Damalı, 2010, 604-605.

37 Pere, 1968, 114 (Lev. 14); Artuk, 2000, 17, 18, 31, 36, 47; Damalı, 2010, 488-489, 545-546, 549-552, 571, 573, 588, 589, 591, 627, 638-639, 647, 668-669, 715.

38 Pamuk, 1999, 43-44; Tekin, 2003, 568; Damalı, 2014, 130-131.

darbhaneler Adilcevaz, Amid, Bağdad, Basra, Bitlis, Bursa, Cezayir, Cezire, Dımışk, Edirne, Erzurum, Haleb, Harput, Hasankeyf, Kiğı, Kostantiniye, Maraş, Mardin, Mısır, Nusaybin, Ruha, Siirt ve Van'dır. Mangır, daha çok yerel ve günlük ticari işlemlerde kullanılmıştır³⁹. Mangırlar üzerindeki yazı ve süsleme özellikleri büyük ölçüde sultani ve akçelerdekine benzer özelliklerdedir. Ancak mangırlar sultani ve akçelere nazaran daha süslüdür denebilir. Her iki yüzü de süslemeli mangırların yanı sıra ön yüzü yazılı arka yüzü yıldız, saadet düğümü, mührü-süleyman motifli, geometrik, bitkisel ya da figür süslemeli mangırlar da vardır. Yazılı mangırlarda ortada harflerle birlikte saadet düğümü motifleri de tasarıma eklenmiştir⁴⁰. Haleb'de basılmış mangırlarda farklı yazıların yer aldığı görülmektedir: "Sikke-i sahib-i zaman" (Zaman sahibinin sikkesi)⁴¹, "Sultan-ı Rum, Acem, Arab" (Rum, Acem, Arab sultanı) ve "Sikke-i dare'l-darb" (sikkenin darb edildiği yer)⁴², "Sultan-ı adalete ve tul-ü ömrühû" (sultanlığı adaletli ve ömrü uzun olsun)⁴³. Kanuni Sultan Süleyman Dönemi sikkelerindeki yazı tipi sülüstür.

Silifke Müzesi'nde yazıları ve tarihi okunabilen biri altın dördü gümüş olmak üzere beş adet Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne ait sikke bulunmaktadır:

Katalog No: 1

Müze Envanter No: 3056

Malzemesi: AV / Sultani

Tarihi: H. 92(6)? / M. 1520?

Ön Yüz: (Su)ltan Süleyman (b)
in Selim Han (az)ze nasrûhû

duribe fi (Si)dre kapsi (sene) 92(6?) (Selim Han oğlu Sultan Süleyman, Allah zaferini daim etsin, Sidrekapsi'de darb edilmiştir, sene 926?)

Arka Yüz: (D)aribü'n-nadri sahibü'l-izzî ve'n-nasri fi'l-(b)erri ve'l-bahr (Altını kestiren karada ve denizde zafer ve izzet sahibi).

Sikkenin kenarları kısmen deforme olmuştur. Daire şekilli çerçeve dışta inci dizisi bordürlüdür. Ön yüzde Sidrekapsi kelimesinin "ye" harfi uzatılmıştır. Yazılar sülüs hatla yazılmış olup, arka yüzde darib kelimesinin "be" harfi ile fi kelimesinin "ye" harfi uzatılarak satır çizgisi gibi düzenlenmiştir. Arka yüzde küçük saadet düğümü motifleri vardır.

39 Damalı, 2010, 490; Damalı, 2014, 166.

40 Artuk, 2000, 7-11; 18-21, 26-27, 36-37, 46-49, 57-58, 65-66; Damalı, 2010, 587, 592, 600, 649, 710.

41 Damalı, 2010, 586.

42 Damalı, 2010, 587.

43 Damalı, 2010, 587.

Katalog No: 2

Müze Envanter No: 15269

Malzemesi: AR / Akçe

Tarihi: H. 926 / M. 1520

Ön Yüz: Sultan Süleyman bin Selim Han (Selim Han oğlu Sultan Süleyman)

Arka Yüz: Hullide mülkühû, duribe, Koçaniye

(sene) 926 (Allah mülkünü devamlı kılsın, Koçaniye’de darb edilmiştir, sene H. 926 / M. 1520)

Sikkenin kenarları deforme olmuştur. Yazılar ön yüzde bir, arka yüzde çift çizgili bir çerçeve içinde yer almaktadır. Sülüs hatla yazılmış yazılar ön yüzde ortadaki iki ucu saadet düğümlü bir çizgi ile ayrılmıştır. Arka yüzde ise ortada bir benek ile birleştirilmiş çift dairesel yaylı bir düzenleme görülmektedir. Sikke üzerinde bir delik vardır. Bu delik özellikle başkentten uzaktaki darbhane baskılarında gümüşe bronz karıştırılıp karıştırılmadığını kontrol etmek için açılmış olmalıdır⁴⁴.

Katalog No: 3

Müze Envanter No: 5331

Malzemesi: AR / Akçe

Tarihi: H. 926 / M. 1520

Ön Yüz: (Su)ltan (Sü)leyman Şah (bin) Selim (Han) (Selim Han oğlu Sultan Süleyman Şah)

Arka Yüz: (Azze?) nas(rûhû) duribe Haleb Sene 926 (Allah zaferini daim etsin, Haleb’de darb edilmiştir, sene H. 926 / M.1520)

Sikkenin kenarları ve yazıların bir kısmı deforme olmuştur. Her iki yüzde de madalyon içinde yazılar ve ortada saadet düğümü vardır. Saadet düğümü yazılarınla birleştirilmiş bir tasarıma sahiptir. Yazı tipi sülüstür. Madalyonun etrafında inci dizisi kısmen görülebilmektedir.

44 Bu deliğin ya kontrol amaçlı ya da küçük olan sikkelerin zinet olarak kullanımı sırasında kaybolmasını engellemek için bir kordona ya da ipe asılması amacıyla oluşturulduğu düşüncelerine yol açmakla birlikte yapılan incelemeler sonucunda, sikkelerdeki bu tip deliklerin sikkelerin tamamen gümüş mü yoksa kaplama mı olduklarının kontrolü için oluşturuldukları fikri kesinlik kazanmaktadır. Bilgi için bk. Schindel ve Pfeiffer Taş, 2015, 360-366.

Katalog No: 4

Müze Envanter No: 15271

Malzemesi: AR / Akçe

Tarihi: H. 926 / M. 1520

Ön Yüz: Sultan Süleyman bin Selim Şah (Selim Şah oğlu Sultan Süleyman)

Arka Yüz: Azze nasrûhû duribe fi sene 926 (Allah zaferini daim etsin, Novar'da darb edilmiştir, sene H. 926 / M. 1520). Kenarları deforme olmuştur. Her iki yüzde de süslü hatlı yazılar, madalyon içinde merkezdeki altı kollu bir yıldız motifinin etrafında daire şeklinde yazılmıştır.

Katalog No: 5

Müze Envanter No: 15272

Malzemesi: AR / Akçe

Tarihi: Yok

Ön Yüz: Sultan Süleyman Şa(h) bin Selim (Han?) (Selim Han oğlu Sultan Süleyman Şah)

Arka Yüz: (Azze) (na)srûhû (du) ribe (N)ovar ..... (Allah zaferini daim etsin, Novar'da darb edilmiştir).

Sikkenin kenarları kırılmış ve yazıların bir kısmı gitmiştir⁴⁵. Her iki yüzde de yazıların İnci dizili bir madalyon içinde yer aldığı görülmektedir. Merkezde, altı kollu küçük bir yıldız motifi vardır. Sikkenin kenarları kırılmış olduğundan tarih kısmı yoktur. Ancak kaynaklarda Kanuni Sultan Süleyman Dönemi sikkelerinde cülus yılı olan tarihin yazılı olduğu bununla birlikte Bağdad, Cezayir, Dımeşk, Mısır, Trablus, Zebid gibi Arab memleketlerinde sikke alışkanlığına bağlı olarak sikkenin darb edildiği tarih, sikkelere yazıldığı için bu bölgelerde yer alan darbhanelerde basılan bu dönem sikkelerinde 926 tarihi dışında sikkenin darb edildiği değişik tarihler de yazılıdır⁴⁶. Buradan yola çıkarak darb yeri Novar olan bu sikkede tarihin 926 olması kuvvetle muhtemeldir.

45 Sikkeler kırılarak yolsuzluklar yapılmış zamanla bu yolsuzluk ve kalpazanlığı önlemek ve gümüş sıkıntısı yaşanmaması için devlet sert çözümlere yönelmiş idam cezası bile getirmiş buna rağmen kalpazanlık tam anlamıyla önlenememiştir. Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerinde kalpazanlığın artmaya başladığı da bilinmektedir. Bk. Aykut, 1991, 345-346; Artuk, 2000, XV; Demir, Teoman ve Çakmak, 2015, 122-123. Ayrıntılı bilgi için bk. Kılıç, 199, 184-185.

46 Pere, 1968, 109; Damalı, 2010, 477, 525-529, 554-556, 651-655, 745.

İncelediğimiz beş adet sikkenin genel özellikleri itibariyle Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nin tüm sikke özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Kanuni döneminin altın sultanilerinin sınıflandırılmasında ön yüzde yer alan sultan unvanları belirleyicidir. Silifke Müzesi'ndeki sultani (Kat. No. 1), klasik tipte olup sultanın unvanı "Sultan Süleyman bin Selim Han" şeklindedir. Kanuni'nin kendisi sultan babası Selim ise Han unvanlarıyla anılmıştır. Sultanilerin ön yüzünde Sultan unvanlarının yanı sıra "Azze nasrûhû" dua ibaresi ile darb yeri ve cülus tarihi yazılıdır. Sultanilerin arka yüzlerinde ise değişik unvan ve lakaplar ile dua ibareleri vardır. İncelediğimiz sultanide (Kat. No. 1) ve bu dönem sultanilerinin büyük kısmında "Daribü'n-nadri sahibü'l-'izzi ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr" (Altını kestiren karada ve denizde zafer ve izzet sahibi) unvanı görülmektedir. Bazı sultanilerin arka yüzlerinde "Sultanü'l-berreyni ve'l-bahreyni" (iki karanın ve iki denizin sultanı), "Sahibü'n-nadri ve'n-nasri fi'l-berri ve'l-bahr" (Altını kestiren karada ve denizde zafer ve izzet sahibi) gibi unvan ve lakapların yanı sıra "Hallada'llahü Mülkehû ve Sultanehû" (Allah mülkünü ve sultanlığını daim kılsın) duası yer almaktadır. Bazı sultanilerde ise cülus tarihi ve darb yerinin arka yüze yazıldığı görülmektedir. Kanuni sultanileri ve dirhemlerinde bazen sikkelerin kalıp farklarına bağlı olarak kaligrafilerinin değişik olduğu gözlemlenmektedir. İncelediğimiz sultanide (Kat. No. 1) de olduğu gibi bazı ibarelerdeki "be" ve "ye" harfleri uzatılmış ve adeta satır çizgisi oluşturulmuştur. Ayrıca arka yüzde harflerin uzatılmasının yanı sıra yazılar arasındaki saadet düğümü motifleri de sikkenin görünümünü zenginleştirmiştir. Saadet düğümü, Osmanlı sikkelerinde en çok kullanılan süsleme motiflerinden birisidir. Bu dönem sikkelerinde büyük çoğunlukla yazıların içinde yer aldığı madalyonlar inci dizili bordürlerle kuşatılmıştır.

Kanuni Dönemi akçeleri de kullanılan unvanlar bakımından değişik tiplere sahiptir. İncelediğimiz dört adet Kanuni Dönemi akçesi standart tipte olup bu akçelerin ön yüzlerinde görülen unvanlar şu şekildedir: "Sultan Süleyman bin Selim Han" (Kat. No. 2), "Sultan Süleyman Şah bin Selim Han" (Kat. No. 3, 5), "Sultan Süleyman bin Selim Şah" (Kat. No. 4). Arka yüzlerinde, "Azze nasrûhû" (Allah zaferini daim etsin) (Kat. No. 3, 4, 5) ya da Hullide mülkûhû (Allah mülkünü devamlı kılsın) (Kat. No. 2) dua ibaresi ile darb yeri ve cülus tarihi yazılıdır. İncelediğimiz gümüş akçelerin ön ve arka yüzlerinde yazıların ortasında küçük bir yıldız motifi (Kat. No.4, 5) ya da bir saadet düğümü (Kat. No. 3) vardır. Kanuni Dönemi akçelerinin bir alt tipi olan 5 no.lu akçede, yıldız motifi ön yüzde Süleyman kelimesinin, arka yüzde ise duribe kelimesinin ortasına yerleştirilmiştir. Bir diğer alt tip olan 4 no.lu akçede ise merkezdeki yıldız motifinin etrafına yazılar daire şeklinde yerleştirilmiştir. Bir başka alt tip ise saadet düğümü motifinin, ön yüzde Süleyman ve şah kelimelerinin, arka yüzde ise nasrûhû ve duribe kelimelerinin ortasında harflerle bağlanarak oluşturulduğu bir tasarımdır (Kat. No.3). Özel bir tasarıma sahip 2 no.lu akçenin ön yüzünde, yazıların ortasında, iki ucu saadet düğümlü yatay bir çizgi, arka yüzünde ise çift dairesel yayın oluşturduğu iki elips madalyon dikkat çeker.

Silifke Müzesi'ndeki Kanuni dönemi sikkelerinin darb yerleri Sidrekapsi, Koçaniye (Kat. No.2), Haleb (Kat. No. 3) ve Novar (Kat. No. 4, 5)'dir.

Tarih boyunca hükümdarlar tarafından bastırılan sikkeler iktidarlarının gücünü yaymak için en temel unsurlardan birisi olarak görülmüştür. Egemenliğin sembolü olan sikkeler bu gücü pekiştiren motiflerle daha da zenginleşmiştir. Silifke Müzesi örnekleri ile ele aldığımız Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'ne ait sikkelerde inci dizili madalyon, elips şekilli madalyon, yıldız ve saadet düğümü motifleri hemen her dönemde sikkeler üzerinde görülen motiflerdir. Bu süslemeler hem astral, hem de egemenliği-gücü pekiştiren sembolik anlamları ile sikkeler üzerinde sevilerek kullanılmıştır. Bunun yanı sıra kullanılan değişik unvan ve lakaplarla da sultanın hakimiyeti güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle bir imparatorluk haline gelen Osmanlı İmparatorluğu'nda nümismatik açıdan da bir gelişme dönemine girilmiştir. İlk altın sikkenin basılmasıyla birlikte tek madeni paraya dayanan sistem değişmeye başlamıştır. Güçlü bir merkezi otorite yaratmaya çalışan bir ekonomik anlayışla devlet güçlenmeye başlamış ve 16. yüzyılın başlarından itibaren fetihlerle ele geçirilen topraklarda tedavüldeki yerel paraların kullanılmasına izin verilmiş ve devlet tarafından bunların kaç Osmanlı akçesine denk geldiği belirtilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nde kullanılan para çeşitliliği de artmıştır. Buna bağlı olarak yeni ele geçirilen yerlerdeki darbhanelerde üretilen Osmanlı sikkeleri de bu darbhanelerin önceki sikke alışkanlıklarına bağlı olarak zengin bir çeşitlilik oluşmasını sağlamıştır. Böylece Kanuni dönemiyle birlikte para birimlerindeki farklılıklar belirginleşmiş, yenilikler ortaya çıkmış, kültürel ikonografi ile sikke kompozisyonları, unvan ve lakaplar çeşitlenerek Osmanlı sikke geleneği olgunlaşmıştır.

Sonuç olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak ve muhteşem dönemi olan Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde ekonomik zenginliğin sikkelere de yansıdığı görülmektedir. Altmıştan fazla darbhane ana tiplerin pek çok çeşitli varyasyonlarıyla zengin bir sikke çeşitliliği ve metal cinsi bakımından Kanuni sikkeleri, Osmanlı Dönemi'nde farklı ve önemli bir yere sahiptir. Silifke Müzesi sultani ve akçe örnekleri de bu zengin ve muhteşem dönemin küçük bir kesitini sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Artuk, İ., Artuk, C. (1974). İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslâmî Sikkeler Kataloğu, C.II, İstanbul.
- Artuk, İ. (1980). Osmanlı Beyliği'nin Kurucusu Osman Gazi'ye Ait Sikke, *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920) Kongresi Tebliğleri*, 27-33, Ankara.
- Artuk, İ. (2000). *Kanunî Sultan Süleyman Adına Basılan Sikkeler*, 2. Baskı, Ankara.
- Ayut, N. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sikke Tecdidleri, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, 257-297.
- Ayut, N. (1991). Osmanlı İmparatorluğu'nda XVII. Asır Ortalarına Kadar Yapılan "Sikke Tashihleri", Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, 343-360, İstanbul.
- Ayut, N. (2002). Osmanlı Sikkeleri, *Türkler* (C.10, 823-842), Ankara.
- Baydur, N. (1997). Sikke, Antik Çağ, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (C.3, 1664-1665) İstanbul.
- Damalı, A. (2001). *150 Devlet 1500 Sultan - İslam Sikkeleri*, İstanbul.
- Damalı, A. (2010). *Osmanlı Sikkeleri Tarihi* (C.2, Sultan Süleyman I), İstanbul.
- Damalı, A. (2014). *A'dan Z'ye Osmanlı Nümismatik El Kitabı*, İstanbul.
- Demir, A., Teoman, G. ve Çakmak, Ş. (2015). I. Selim'den II. Selim'e Kadarki Dönem, *Beçin Definesi* (C.1, 121-124), Ankara.
- Devellioğlu, F. (1990). Sikke, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (1141), Ankara.
- Erdem, E. (2006). Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz, *Bankacılar Dergisi*, 56, 10-28.
- Kılıç, O. (1999). XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri, *Osmanlı* (C.3-İktisat, 180-187), Ankara.
- Michel, R. (2013). *The Sultan Collection – An Old Private Collection of Ottoman Coins*, Part 3, Künker, Auktion 231, Osnabrück.
- Pakalın, M. Z. (1971). Akça, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü* (C.I, 32-34), İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1972). Sikke, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü* (C.III, 214-219), İstanbul.

- Paksoy, İ. G. (1997). Sikke, İslam, Türkler'de Sikke, Osmanlı Sikkeleri, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (C.3, 1667-1669) İstanbul.
- Paksoy, İ. G. (2014). Osman Gazi'nin Şimdiye Kadar Yayımlanmış Tek Gümüş Sikkesi Üzerine Düşünceler, *Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Nüsmatik Kongresi (25-28 Şubat 2013) Bildiriler*, 443-456, Antalya.
- Pamuk, O. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul.
- Pamuk, O. (2000). *A Monetray History of the Ottoman Empire*, Cambridge University Press.
- Pere, O. N. (1968). *Osmanlılarda Madenî Paralar*, İstanbul.
- Sahillioğlu, H. (1989), Akçe, *Türk Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi* (C.2, 224-227), İstanbul.
- Schindel, N. ve Pfeiffer Taş, Ş. (2015). III. Murad'dan I. Ahmed'e, *Beçin Definesi* (C.1, 125-378), Ankara.
- Srećković, S. (2003). *Akches – Süleyman I Kanunî*, Belgrad.
- Tekin, O. (1998). *Eskiçağda Para-Antik Nüsmatiğe Giriş*, 3. Baskı, İstanbul.
- Tekin, O. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Para, *Osmanlı* (C.3-İktisat, 169-179), Ankara.
- Tekin, O. (2002). Başlangıcından Türkiye Cumhuriyeti'ne Kadar Türk Devletlerinin Sikkeleri", *Türkler* (C.5 - Orta Çağ, 413-422), Ankara.
- Tekin, O. (2003). Mangır, *Türk Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi* (C.27, 568), İstanbul.
- Tekin, O. (2009). Sikke, *Türk Diyanet Vakfı İstanbul Ansiklopedisi* (C.37, 179-184), İstanbul.
- Yılmaz, H. (2018). Osman Gâzî'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi, *Âb-ı Hayâtı Aramak-Gönül Tekin'e Armağan*, 763-788, İstanbul.
- Yapı Kredi Kültür Merkezi. (1995). *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri 4, Saltanatın İki Yüzü: Yazı ve Tuğra* (Ş. Şentürk, - B. Johnson, Haz.), İstanbul: Yapı Kredi Kültür Merkezi.

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXVIII, Sayı: 2 Ekim 2019

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXVIII, Issue: 2 October 2019

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics

ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD